

TURGUN ALMAS VE "UYGURLAR"

Yrd. Doç. Dr. İklil KURBAN*

Yıl 1989. Doğu Türkistan'da "UYGURLAR" adında 840 sayfalık, Büyük Hun İmparatorluğu'ndan Büyük Moğol İmparatorluğu'nun sonuna kadar 3000 yıllık olayları içeren dev bir eser Arap harıflarıyla Uygurca olarak basılır ve satılır. Fakat çok geçmeden eserin yankısından ve tesirinden korkan Çin hükümeti kitabı yasaklar, yazarı Turgun Almas'ı da gözaltına alır. Hükümetçe uygulanan kitabı geri alma eylemi, halkın kitaba olan merakını çok daha artırır. Evelce satılan kitaplar elden ele dolaşır, çoğalır ve okunur. Bu haberi gelen gidenlerden duyunca bu kitaba benim de merakım artıvermişti. Acaba, Çin hükümeti bu kitaba neden bu kadar kızmıştır? Çin hükümetini bu kadar kızdıran bir kitabı yazmaya cüret eden bu yazar kimdir?

İşte bu merak sonucu bu kitabı bulup okudum ve yukarıda bahsettiğim sorulara cevap aradım. Gerçekten Çin hükümeti kendi milli felsefesi ve çıkarı açısından kızmada çok haklıymış. Çünkü yazar tariha sadık kalmıştı. Hayatı pahasına olsabile, gerçekleri yazarak, hoşuna gitmeyen bir cümle söz için insanları dar ağacına götüren bu korkunç Çin'i karşısına alan bu cesur kişi kimdir?

Yazar ve şair olan Turgun Almas 30.10.1924 günü Kaşgar'da, yoksul bir ailede dünyaya gelir. Kaşgar ve Ürümqi'de ilk, orta ve lise tahsilini tamamlar. Çin dilini iyi öğrenir. O ilk defa 1941'de "KAYTMAYMİZ" (Dönmeyiz) adlı şiirini yayımlar. Yıl 1943. Çin'e karşı propaganda faaliyetlerinde bulunduğu için hapsedilir. O hapisshanede iken, "TUTKUN" (Tutsak), "GİRİP MOMAY" (Biçare Nine), "CEMİLE", "AZATLIK MEŞELİ" (Özgürlük Meş'alesi), "İKİ TAMÇA YAŞ" (İki Damla Yaş) gibi şiirleri yazarak özgürlüğe olan ümit ve arzularını yansıtır.

Doğu Türkistan'ın kuzey batısındaki üç vilayetinde, ırkçı ve sömürgeci Çinlilere karşı ayaklanan halk, 12.11.1944 günü Gulca şehrinde "ŞARKİ TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ"ni kurmuşlardır. Turgun Almas bu cumhuriyeti candan alkışlar ve Ürümqi'deki bu cumhuriyete karşı olan Çin yanlısı hainlere karşı "SATKUNGA ÖLÜM" (Haine Ölüm) adlı şiirini yazar. Şair 21.7.1947 günü tekrar tutuklanır. Şarki Türkistan Cumhuriyeti hükümetinin, genel olarak Doğu Türkistan halkının baskısı ve isteği ile şair 8.4.1949 günü hapisshaneden salıverilir. Aynı yılı o Gulca'ya gelip, "ALGA" (İleri) gazetesinde çalışmaya başlar.

Yıl 1949, Sonbahar. Doğu Türkistan'da yeni bir dönem başlar. Kurtarıcı görünümü altında bütün Çin'i ele geçiren Çin komünistleri, Doğu Türkistan'da da Çin zulmünden inleyen birçok insanlara ümit getirir. Bu ümit ışığı altında kurtuluşu arayan Turgun Almas 1950-1953 yılları arasında Ürümqi'de emniyet müdürlüğünde sorumlu görevler üstlenir. Çevri ve edebi işler ile uğraşır. Fakat, çok geçmeden, tıpkı Mirseyt Sultangaliev ve Zeki Velidi Togan gibi Turgun Almas da, kurtarma propagandası ve konünizm perdesi arkasına gizlenen Çin gerçeğini görür ve anlar. Aldandığının farkına varır. Artık Turgun Almas için yürüyebilecek tek yol ve yapılabilecek tek iş vardı: Siyasi hayattan çekilmek ve çok iyi bildiği düşmanın dili ile milletinin tarihinin derinliklerine dalmak. Evet, Turgun Almas en doğru olanı seçer ve yapar.

*) S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Esir milletlerin özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi önce kendini tanımaktan yani tarihini ve kültürünü bilmekten geçer. Bilhassa Uygurlar gibi uzun bir siyasi tarihe ve köklü bir kültüre sahip millet kendini tam anlamıyla tanıdığı an, o milletin kurtuluş mücadelesini hiçbir kara güç durduramaz. Millete mal olan manevi güç hemen maddi güce dönüşür.

Turgun Almas'ın Yayımlanmış Eserleri:

HUNLARNING KISKIÇE TARIHI (Hunların Kısaca Tarihi)

UYGURLAR (Uygurlar)

UYGUR İDİKUT HANLIKI (Uygur İdikut Hanlığı)

TÜRKLER (Türkler)

KİDİMKİ UYGUR EDEBİYATI (Eski Uygur Edebiyatı)

Hunların Kısaca Tarihi adlı eser Almanya'da Almanca, Eski Uygur Edebiyatı adlı eser Arabistan'da Arapça basılmıştır. (s:1-5).

Böylece yazar hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, "Çin hükümeti bu kitaba neden bu kadar kızmıştır?" sorusuna cevap olabilir diye tahmin ettiğim bilgi ve ifadeleri sıralamaya çalıştım:

"Jeoloji ve arkeoloji bilimlerinin ünlü bilginlerinin Orta Asya'da yürüttüğü ilmi çalışmalarının sonucuna göre, tahminen bundan 8000 yıl önce Orta Asya'nın tabiatında çok büyük değişiklikler olmuş, kuraklık afeti meydana gelmiştir. Bu sebeple ecdatlarımızın bir kısmı Asya'nın doğu ve batı taraflarına göç etmek zorunda kalmışlardır. İşte o zaman Orta Asya'nın doğusu olan Tarim ovasında yaşayan ecdatlarımızın bir kısmı Altay dağları üzerinden şimdiki Moğolistan ve Baykal gölü etrafına gelip yerleşmişlerdir. 840 yılında ise, Moğolistan'dan Şin-Cang'a (Doğu Türkistan'a) tekrar göç eden bu Doğu Uygurları, bundan 8000 yıl önce Tarim ovasından Moğolistan ve Baykal gölü etrafına göç eden ecdatlarımızın evlatlarıdır" (s:8).

Yukarıdaki ifadeleri kullandıktan sonra yazar, Orta Asya'nın yani Doğu Türkistan'ın da aslında Türk toprağı olduğu sonucuna varır ve bu sonucu yer-su adları ile isbat eder (s:13). "Hayır, Uygurlar gelmeden önce buralarda başka halklar (Çinliler, demek istiyor) yaşıyordu" diyen rıçkı Çin tarihçilerini yazar, "bu iddia tarihi kaslı olarak saptırmaktır" (s:40) ifadesiyle ağır bir şekilde tenkit eder.

Milattan önce 625 yılında ölen Turan padişahı Alp Ertunga ile İranlılara karşı özgürlük savaşçısı Tumris hakkında yazar şu ifadeleri kullanmaktadır: "Orta Asya halklarının ulu anası, akıllı, yürekli, vatansever Turan kadınlarının ünlü simgesi olan Tumris'in Alp Ertunga'nın üçüncü kuşaktan torunu olduğu ihtimale çok yakındır. Tumris'in adı Tömür (Demir) olup, Yunan tarihçileri tarafından Tumuris diye yazılmıştır" (s:56-58).

"Tutem" sözcüğü şimdiki Avustralya'da yaşayan Papauslar'ın (Avrupalılar onlara İndiyanlar, diyor) dilinde "onun nesli" anlamını verir. Bizim ecdatlarımız kurtu kendileri için tutem yapmışlarsa, Hindular ineği, Çinliler ise ejderhayı tutem yapmışlardır (s:63-64). "Uygurların, Hunların ve Türklerin etnik kökeni aynıdır" (s:75).

Turan kahramanlarına karşı hissedilen sevgi ve aynı tutem, aynı etnik köken ifadeleri Çinlileri çok rahatsız eder. Onlara göre, Uygurlar, Hunlardan ve Türklerden farklı bambaşka, yani Çinlilere biraz daha yakın ırktır. Böyle olduktan sonra elbette, Uygurların toprağı Çinlilerin toprağı olacaktır.

"Türk" sözcüğü güçlü anlamında olup, bir ırkın adıdır (s: 177). "Göktürk hakanlığı kurulurken, "Türk" sözcüğü sadece Altay'daki Türkleri gösteren etnik anlamını kaybe-

der. Çünkü Türk Hakanlığı devrinde Türk denilen ad Türkçe konuşan ırk ve kültür bakımından bir birine benzeyen veya yakın olan Uygur, Oğuz, Kırgız, Kıpçak, Çigil, Basmil, Türgeşler ile sonradan Türkleşmiş Kitanların ve başka halkların ortak millet adı olmuştur. İşte o zamandan bu yana Türk sözcüğü Türk hanlığı topraklarında yaşayan bütün halkın milli ve siyasi bütünlüğünü belirten bir ad olmuştur" (s:179)

Çin'in tarih boyunca Türklere karşı kullana gelen tedbiri, bir birine karşı kıskırt ve parçala yut, olmuştur (s:199-200).

Çinli melikelere evlenmek Türk hanları için alışkanlık haline gelmişti. Çuluk Han Çinli melike Yeçing ile evlendi. Yeçing 621'de Çuluk Han'ı zehirleyip öldürdü (s:205).

Yazar, 630 yılında cereyan eden Çinlilere karşı özgürlük mücadelesinin kahramanı Kurşad hakkında yazarken, bu tarihi gerçekten ilhamlanarak, ümit ve heyecanını hiç gizlemeden şu satırlar ile ifade etmektedir: "Yüce ruhlu, arıslan yürekli kahraman Kurşad'ın adı, özgürlük ve bağımsızlık için mücadele eden ve mücadele etmekte olanların kalbinde ebedi yaşadı ve yaşayacaktır" (s:211).

Çinlilerin Türklere karşı savaşta elde ettiği zaferler, genelde askeri güç zaferi değil, politik hile zaferi idi. "Onlar Türkleri bir birine karşı kıskırtıp zayıflattı ve Türklerin eliyle Türkleri yendi" (s: 231).

"Uygurlar Türk halkları içinde sayıca çok ve en savaşçı bir topluluk olduğu için, Türk düşmanları onların bu üstünlüklerinden yararlanmak amacıyla onları her türlü yollarla Türklere karşı kıskırtmıştır" (s:232).

"Çin 750 'yıldaki Talas savaşında yenildikten sonra, ta 1757 yılına kadar olan 1000 yıl içinde Orta Asya'ya el uzatamamıştır" (s: 241).

Çin devleti, Tang sulalesi döneminde Orhun Uygur Devletine vergi olarak her yılı 20000 top ipek kumaş ödemiştir. Bu durum 757 yılından 840 yılına kadar tahminen 100 yıl devam etmiştir. Bu vergiyi Çin'in saray tarihçileri "hediye" denilen güzel sözler ile örtbas etmişlerdir (s:253).

Çin padişahlarının kendi kızlarını Türk hakanlarına karı olarak vermelerinin sebeplerini şu üç noktada toplayabiliriz:

1. Çin ile Türk devleti ortasında yapılmış anlaşmaları kafaletlendirmek.
2. Türk devletine gönderilen Çin melikesi aracılığı ile, o devletin iç işlerinden haberdar olmak.
3. Çin melikesinden doğmuş şehzadeler aracılığı ile o devleti nüfuzu altına almak, şehzadeleri kıskırtma yolu ile o devleti parçalamak (s:264-265).

"Çin'in elçi ve tüccarları Çin'in başkenti Çangen'den küzeye doğru Çin Seddi'nden geçerek Uygur devleti toprağına gelirlerdi. Sonra kuzeydeki Uygur başkenti Karabalasagan'a girirlerdi. Oradan batıya doğru yürüyerek Altay dağları üzerinden Beşbalık'a geçirdi. Beşbalık'tan batıya doğru hareket ederek, İli ovası, Yedisu üzerinden Orta Asya ve Batı Asya'ya ulaşırlardı. İşte bu yol Uygur Orhun hakanlığının topraklarından geçtiği için, tarihte bu yola "Uygur Yolu" denilmiştir" (s:277).

Çin ve Avrupa tarihçilerininin, yanısıra bizim de "İpek Yolu" diye adlandırdığımız bu yolu, tarihçi Turgun Almas "Uygur Yolu" diye adlandırarak ona geçmişten buyana tarih boyunca süre gelen milli anlamını kazandırmaktadır.

Kırgızların isyanı sonucu Orhun Uygur hakanlığı 840 yılında yıkılır. Uygurların büyük bir kısmı Pan Tekin liderliğinde batıya, Ögi Tekin liderliğindeki bir kısmı güneye göç eder. Ögi Tekin Çin başkenti Çangen'e elçiler gönderip yardım isteğinde bulunur. Uygurlar 756-762 yılları arasında Çin'de cereyan eden Önglük-Söyğüm isyanını

bastırıp Tang sulalesini kurtarmış ve çok miktarda askeri yardımda bulunmuştu. Fakat, Tang sulalesi geçmişteki o kara günlerini unutup, iki yüzlülük ile Uygurlara yardım etmeyi kabul etmez. Pan Tekin liderliğindeki batıya göç eden Uygurlar ise batıdaki kendi kardeşlerinin yardımını ile orada başka devletler kurar (s: 289-295).

"Uygurlarda eski zamanlardan bu yana kahraman erkeklere saygı gösterme geleneği vardı. Bu elbette bir rastlantı değil, Uygurların tarihinden kaynaklanmış birikimdi. Çok eski zamanlardan günümüze kadar her hangi bir halk kendi vatanını düşman saldırısından korurken, kahraman erkeklerden müteşekkil olan bir orduya dayanmıştı. Uygurlar eskiden savaş gücü çok yüksek olan atlı orduya sahipti. Onlar sayıca kendilerinden beş hatta on hisse fazla olan düşman ordusu üzerine irkilmeden saldırıyor ve onları yerle bir ederdi. 756-762 yılları arasında cereyan eden Önglük-Söyğüm isyanını bastırmada Çin'e birkaç defa yardıma gelen Uygur ordusunun asker sayısı 50000'den çok değildi. Eski zamanlarda Uygur kızları kendilerine eş seçerken, erkeğin kahramanlığı ölçü olmuştur. Bu alışkanlık şüphesiz vatan sevgisinden ileri gelmektedir" (s: 308).

Yıl 840'ta Doğu Uygurları yani Orhun Uygurları batıya göç ederken, Orhun Uygur hakanlığının 200 yıllık uzun tarihini yansıtan "Köç-Köç Destanı" meydana gelmiştir. Bu destan, 13. yüzyılda yaşamış İran tarihçisi Cuveyni'nin "Tarihi Cihanguşey" (Dünya istilacısının tarihi) adlı eserinde kaydedilmiştir (s: 311-315). "Köç-Köç Destanı" Uygurların Orta Çağ'da yaratmış olan manevi zenginliklerinin en iyisi olup, bu destan Uygurların dilini, tarihini ve edebiyatını öğrenmede değerli bir kaynaktır (s:319).

Uygur hakanlığının başkenti Karabalasagun'un uzunluğu 24 kilometre kadar olup, bu şehir 8-9. yüzyıllarda Tang sulalesinin başkenti Çangen'den kalsa Asya'da ikinci derecedeki bir şehirdi. O zaman Çangen'i kuşatan surun uzunluğu 35 kilometre idi (s: 326).

Doğu Uygurları Şaman dininde, Batı Uygurları Budda dininde idiler. Şaman dini çok tanrılı bir din olup, bazı rivayetlere göre, "Manis" adında galebe Tanrısı da varmış. Bu yüzden 840'ta bir isyan ile Orhun Uygur Hakanlığını yıkan Kırgızlar, bu galebe şerefine kendi hanlarına Manis ünvanını vermişlerdir. Kırgızlardaki "Manas Destanı"nın adı herhalde bu "Manis"tan gelmektedir (s:328).

"Arapların Orta Asya halklarını diz çöktürme işgal eylemi tam 100 yıl (651-751) sürdü. Türklerin yenilgisi Arapların güçlülüğünden değil, belki Orta Asya halklarının arka tarafının güvensizliğinden ve kendi aralarındaki ittifaksızlıktan ileri geldi. Daha açık söylemek gerekirse, Araplar Orta Asya'ya saldırdığında, Doğu ve Batı Türk Hakanlığı zor durumda idi. Memleket içinde cereyan eden huzursuzluklar dışarıdan Tang sulalesi tarafından sürekli körüklenmekte idi. Çinlilerin Türklere karşı yüzyıllar boyunca yürüttüğü eylemleri sonucunu vermekte idi. Böylece iki cephe arasında kalan Doğu ve Batı Türklüğü Araplara karşı ciddi çaba gösteremediler" (s:411).

"Karahanlılar tarihinden bizim alabileceğimiz en acı ders nedir? Önce şunu söylemek gerekir ki, birleşmiş, güçlü, medeniyetli olan Karahanlılar devleti 1040 yılında Doğu ve Batı Karahanlı Devleti olarak ikiye bölünmemiş olsa idi, son dönemlerinde olduğu gibi Karahıtaylara da, Selçuklulara da bağımlı kalmazdı. Belki yine yüzyıllar boyu yaşamını sürdürür, güçlü bir devlet olarak Orta Asya'nın ve Doğu ile Batı'nın gelişmesine katkıda bulunurdu. Kendi toprağına kendisinin sahip olduğu mutlu bir nesilden şüphesiz daha nice Yusuf Hashacıpler ve daha nice Mahmut Kaşgarlılar doğmuş olurdu" (s:573-574).

Okurlarımdan, yukarıdaki ifadelerin son cümlesini düşünerek tekrar okumasını isterim: "Kendi toprağına kendisinin sahip olduğu mutlu bir nesilden şüphesiz daha nice Yusuf Hashacıpler ve daha nice Mahmut Kaşgarlılar doğmuş olurdu". Evet, Turgun Almas çok haklıdır, acıklıdır, hüznülüdür...

"Tavgaç" sözcüğü hakkında biraz izah vermek yerinde olur. Bu söz "bağımlı" anlamında olup, Çin'in Hunlar dahil kuzey komşuları tarafından Çin'e verilmiş bir addır. 7. yüzyılda yaşayan Doğu Roma tarihçisi Simokatta: "Tavgaç aslında Turanilerin sömürgesidir" diye yazmıştır. Çin kendi tarihinin birçok dönemlerinde Hunlara ve Türklere bağımlı kalarak her yılı belli miktarlarda ipek kumaş gibi şeyler ile vergi ödemiştir (s:590-591).

"Eski zamanlardan günümüze kadar olan savaş tarihinde, sayısı az ama yüksek ruhlu, cesur, intizamlı ordunun, sayısı çok ama ruhsuz, intizamsız ordu üstünden galip olduğuna dair kanıtlar çoktur. Bizim ulu, kahraman, akıllı ecdatlarımız az sayıdaki ordu ile düşmanın çok sayıdaki ordusu üstünden galip gelmenin şanlı örneklerini yaratmıştır. Bu gerçek Uygur tarihinden haberi var herkese bellidir" (s: 605).

Karahanlı devletinin tüccarları Çin'e (960-1279 yılları arasında hüküm sürmüş Sung sulalesi devrinde) 30 defa gittiği halde, Sung sulalesi zayıf bir hanlık olduğu için, yolun uzaklığını bahane ederek, doğrusu Tangutlardan korkup, Karahanlı devletine bir defa bile Çinli tüccarlar gelememiştir (s: 666).

Liu Zhi Shiao adlı bir Çinlinin adı ile yayımlanan "Uygur Tarihi" denilen bir kitap 1987 ve 1988 yıllarında ardarda Pekin'de iki defa basılmıştı. Hem Çince, hem Uygurca basılan bu kitap 2 cilt halinde toplam 1200 sayfadır. Resmi emir ile yazılan bu dev kitapta yukarıda sıraladığım bilgi ve ifadeler hiç yer verilmemiş olmakla beraber zıttı yazılmıştır. Kitaba milli hain Seyfeddin Azizi övgü dolu 5 sayfalık önsöz yazmıştır. Önsözde yer alan: "Yazar bu eseri Marksizm-Leninizm ve Mao ülküsü ışığında yazdığı için eserdeki görüşler doğru ve gerçeği uygundur" cümlesi, bu kitabın nasıl bir kitap olduğunu anlamada yeterli ifadedir.

İşte Doğu Türkistan'da bugün Uygurlar hakkında bir biri ile çarpışan dev iki eser bulunmaktadır. Birisi ırkçı, müstemlekeci Çin resmi görüşünü yansıtan uyduruk "Uygur Tarihi"dir. Öbürü, tarihi gerçekleri yansıtan ilmi, fakat yasaklanmış olan "Uygurlar"dir.

Yazımın sonuna yaklaşırken, Turgun Almas'ı bu ilmi eseri ile candan kutlarım. İlim herkesin yapabileceği kolay bir iş değildir. İlimin gelişmesinin tarihi, Uluğ Bey (1394- 1449) gibi, Bronu (1548-1600) gibi ulu zatların dar ağacına götürülmesinin tarihidir. İlim, hayatı pahasına olsa bile doğruyu söylemekten zevk alan üstün zekalı cesur kişilerin yapabileceği insanlık aleminin en kutsal işidir. İlim, insanlığı karanlıktan aydınlığa, esirlikten özgürlüğe götüren en şerefli iştir.

İşte Turan Almas'ın yaptığı iş, bu iştir.

